

Vandring Mo-Korsmo-Kjærstadsletta 10.sept. 2017.

Kulturminnedagen 10.sept. 2017 var historielaget på vandring fra parkeringsplassen på Heni, via Mo og Korsmo, og opp Kjærstadsletta fram til tunet på Østigarn hos Torkildsen. Gjengivelsen under er en blanding av det Anne Thori Kogstad og Tor Laache hadde forberedt på forhånd, og minner flere av turdeltakerne bidro med underveis. Blant disse var: Ragnhild Ruud, Oddvar Bjerke, Jan Torkildsen, Gunn Grøndahl, Pål Kraabøl. (Notatene ble nedskrevet like etter vandringen i 2017.)

Bruksdeling på Mo.

Vi møtte opp på parkeringsplassen ved kjerka og gikk rett opp til veiskillet de lokale bare kaller «transformatoren», dvs. krysset Korsmogutua-Torivegen. Her var temaet først gårdsdeling. Mo er et gammelt matrikkelbruk og kan brukes som eksempel på den omfattende bruksdelingen som startet langsomt fra 1600-tallet, og i stadig økende tempo gjennom 1700- og 1800-tallet. Mo ble først delt i 2 bruk i 1663. Bygdeboka (bd.II s.414) viser at det ene av disse bruka i 1845 ble delt på nytt nærmest pga. armod.

På 1820-tallet (rett etter napoleonskrigene og i starten Sverige-unionen) var det dårlige tider. Eieren Lars Kristoffersen Moe fikk problemer. Først prøvde han å løse problemene ved i 1820 å låne 100 daler og i 1821 200 daler av den framtidige lensmannen i Nannestad, Peter Poppe. Dette var ikke nok. I 1825 lånte han 100 daler til, og i 1829 ytterligere 350 daler; nå av Gjerdrums fattigkasse. Det var så vidt skuta bar, og da han døde i 1845 hadde Lars fortsatt mye gjeld. Så hva gjør en med arven, og med en evt. framtidig odelsarving som hvis han overtok alene, måtte slite med gjeld hele sin eiertid? Jo: De 4 sønnene Torer, Kristen, Ole og Lars ble ganske enkelt enige om å dele gården og gjelda seg imellom i 4 noenlunde like deler. Rett nok forsvant 3 av disse nyopprettede bruka utover på slutten av 1800-tallet. To av dem ble kjøpt opp og lagt til andre eiendommer (Korsmo, Kjærstad, Sandumsdalen), og ett bruk ble nedlagt fordi hele familien i 1873 dro til Amerika.

På Mo dvelte vi også ved at i 1903 ble det ene av de nevnte bruka (bnr. 6) solgt til enkefru Anna Bjørnsen og hennes bror Ole Olsen Rogstad fra Ramby i Ullensaker. (bd.II s.417.) Anna hadde to barn født hhv. 1900 og 1901. Hun var lærer og hadde vært gift med ingeniør Søren Bjørnsen, som var død i 1901. Det yngste barnet ble altså født samme år som faren døde. Barnet var Sigrid Bjørnsen, som mange av oss har hatt som skolelærer. Sigrid var svært historieinteressert og ble den første lederen i Gjerdrum Historielag.

Korsmo der Gjerdrums første meieri ble etablert.

Neste stopp var under tunet på Korsmo. Eiendommen var i utgangspunktet en husmannsplass under Heni og er første gang nevnt i 1732. Plassen ble utskilt som eget bruk og skyldsatt i 1784. Seinere er mye jord tilkjøpt Korsmo fra Mo, Ljøreggen og Tori. Gårdsnavnet sikter til veiskillet nær tunet.

I 1858 ble Thorer Simensen Korsmo bruker på Korsmo. Han var tippoldefar til nåværende eier Bettina Korsmo. I 1870 fikk et interesseselskap leiekontrakt på Korsmo for å drive meieridrift. Dette ble det første meieriet i Gjerdrum – etablert bare 14 år etter landets første; Rausjødalen meieri på Tolga. Meieriet holdt hus i et eget bygg med tilhørende vedskjul og med rett til tilgang til bryggerhuset. Leia var 25 daler pr. år, og meiersken var Martine Johannessen – ei dame i 20-åra fra Borre i Vestfold. Det er sannsynlig at meieriet dreiv osteproduksjon i tillegg til at det sikkert ble solgt konsummjølk til Kristiania.

Kjærstad – gardene på begge sider av kommunegrensa.

Om gardene på Kjærstad ble det mest snakket under kafferasten på tunet på Østigarn. Kjærstad er en yngre gard enn Heni, Tori og Mo – trolig fra vikingtida, og utskilt fra Mo. Gårdsnavnet skal ha sitt opphav i mannsnavnet Kjarki, som betyr den modige. Altså var det kanskje en mann med navn Kjarki som på 8-900-tallet ryddet seg en gard i dette området?

Alt i gamalnorsk tid (1000-1100-tallet) ble Kjærstad delt i to bruk som lå med tunene inntil hverandre. Dette var tida da Norge blitt kristnet, og kirkesognene organisert. Det ble derfor gått opp sognedeler. Denne grensa ble lagt over tunet til Kjærstad, mellom de to bruka, slik at de havnet i hvert sitt sogn.

Vi må nå repetere: I gammel tid eksisterte sjølsagt ikke Gjerdrum og Nannestad kommuner. Med det fantes et samfunn som var organisert rundt kultstedene Leimr (nå Torshov) i Gjerdrum og Holter/Eik i Nannestad. Leimr var trolig navnet samfunnet/bygda brukte om sitt område. Men i vikingtid og middelalder fram mot svartedauden økte folketallet mye, slik at det var greit å dele bygda i to når det skulle etableres kirkesogn: SunnLem og NordLem. Slik havnet det søndre tunet på Kjærstad i Heni sogn i SunnLem, og det nordre i Foss sogn NordLem.

Kjærstadgarden i Gjerdrum ble delt i to på 1600-tallet; i Holter på 1700-tallet. Alle tunene lå fortsatt inntil hverandre. Vi hadde Søgarn og Østigarn i Gjerdrum, og Nordgarn og Oppigarn i Holter.

Seinere har Kjærstadbruka flyttet vekk fra hverandre. Søgarn (Jon Dahles bruk) ligger fortsatt der det gamle «fellestunet» var. Husa på Østigarn (Jan Torkildsens bruk) ble derimot i 1918 flyttet opp til hovedvegen. Så nå ligger altså Østigarn lengst vest! Også husa på Kjærstad-brukene i Holter er flyttet ut. Nordgarn er bruket til Inger og Pål Kraabøl, og ligger fortsatt lengst mot nord, mens bruket til Arne Kjærstad ved Korslund er Oppigarn.

Det er poengtert av alle som bor/har bodd på Kjærstadsletta at folk på begge sider av kommunegrensa opp til våre dager, har oppfattet området som ett nabolag. Foruten meieri og butikk har det vært et organisasjons- og foreningsliv over grensa, og også sosial omgang mellom mange.

Kveset.

Vi stoppet ved det gedigne huset ekteparet Gudrun og Oskar Brennhagen satte opp på 1920-tallet. Oskar var lærer på Tori-skolen helt til skolene ble sentralisert, og spaserte daglig mellom Kveset og Tori-skolen. Gudrun hadde arvet en del penger, og dette sies å være forklaringen på at huset minner mer om en direktørvilla på Smestad i Oslo, enn en lærerbolig på landet.

Rundt 1960 ble villaen solgt til Oslo kommune som i ca. 40 år framover brukte huset som ungdomshjem for tenåringsgutter og -jenter som hadde fått problemer. Flere av dem var elever på skolen på Ask. Det kunne bo opptil 15 ungdommer på Kveset. Hjemmet ga arbeidsplasser, men det ble også fortalt om en del episoder med rampestreker og hærverk i nabolaget.

Kjærstadmeieriet.

Vi har foran fortalt om meieriet på Korsmo. Korsmomeieriet flyttet til Kjærstadsletta i 1899, og ble til Kjærstadmeieriet. «Leverandørstallen» fulgte med, og ble utvidet til ca. 40 små og store produsenter. Etter at Finstadmeieriet ble nedlagt, var det foruten Gjerdrums-brukene rundt Kjærstad, Mo, Korsmo, Tori, Heni og Årstad, bruk opp til Låvegg, Haugerud, Grani og Nordby i Holter, som leverte mjølk til Kjærstadmeieriet. Vedtektene fra 1937 viser at det skulle være like stor styrerepresentasjon fra Holtersida som fra Gjerdrumssida.

Historien for Kjærstadmeieriet ligner ellers mye på den historia vi i fjor gjennomgikk for Åmotmeieriet. Fra 1890 til 1913 ble meieriet drevet med en «forpakteravtale» med Kristiania Meieribolag. Produsentene hadde ansvar for å samle inn, kjøle ned og transportere mjølka til jernbanestasjonen på Kløfta for videre transport med tog til byen. En meierske hadde det faglige ansvaret for kontroll, reinhold, kjøling, osv.

Seinere gikk Kjærstadmeieriet over til Helmer Husebys meieri. Huseby var en grunder fra Fet, som jobbet seg opp med meieridrift på Grønlandsleiret. Leverandørene hadde en konfliktfull sameksistens med Huseby gjennom 1920-tallet da mjølkemarkedet brøt helt sammen; noe som igjen førte til opprettelse av mjølkesentralene på 1930-tallet. Det henvises til bygdeboka bd.IV s. 274 og utover.

Meieriet hadde sal i 2. etg. som ble mye brukt av folket i kretsen til møtevirksomhet og fester. Bl.a. ble den konstituerende generalforsamlingen i AL Gimilvann holdt her i 1926. Meieribygningen ligger fortsatt godt synlig midt på Kjærstadsletta. (Se også egen artikkel om Kjærstadmeieriet!)

Butikken på Kjærstadsletta.

Vi var innom eiendommen på Mo der Sigrid Bjørnsen vokste opp. I 1857 ble handelsprivilegiene opphevet, slik at nærmest hvem som helst kunne etablere landhandel uten først å ha løst handelsbrev i en kjøpstad. Allerede i 1859 hadde derfor en mann som het Martin Jørgensen fra Aker, etablert landhandleri i Hellen på garver Olsens eiendom. I 1865 kjøpte han eiendommen på (bnr.6) Mo, og tok med landhandleriet hit. Sønnen Hjalmar Moe overtok bruket og handelen i 1885.

Men så var det dette med meieriet som etablerte seg på Kjærstadsletta. Her var det sjølsagt mye trafikk både morgen og kveld i forbindelse med mjølkeleveringen, og sånn sett kanskje et gunstigere sted å drive landhandel. Derfor besluttet Hjalmar at butikken måtte flyttes dit meieriet lå – og der trafikken var og folk møttes. Derfor ble altså eiendommen på Mo solgt til Sigrid Bjørnsens mor i 1903.

Seinere – omkring 1910 – overdro Hjalmar Moe butikken til Ludvig Knai fra Hurdal. Knai overdro så i 1935 videre til Ingeborg og Kristian Bjerke. Hele tida måtte eieren av butikken betale 500 kroner året til meieriet fordi butikken hadde flyttet etter meieriet, og at meieriet hadde unnlatt å etablere sin egen butikk slik det var tenkt. Den siste som dreiv butikken var Per Ramsli som overtok i 1968.

Flere av de som deltok på vandringen hadde minner om interiøret og servicen i landhandelen på Kjærstadsletta, og det var også tydelige minner om vareutvalget som varierte fra sjokolade og drops, til kaffe og kjøttvarer, og til tøy og sysaker.

Smia på Høgda.

I hundreåret fra 1850-tallet til 1950-tallet bodde flere håndverkere på Kjærstadsletta. Bl.a. var det skomakerverksted i nabohuset til meieriet.

På slutten av 1800-tallet kom Kristian Rasmussen fra Buskerud (det nå forsvunne bruket mellom Heni og Svensrud). Han bygsla ei tomt på Søgarn Kjærstad og satte opp bolighus og smie. I 1913 fikk han kjøpe ei tomt fra Østigarn, og flyttet dit. Dette stedet blei kalt Høgda. Kristian døde i 1944, og smia ble revet i 1945.

Sønnen Johannes var rørlegger, og bodde også på Høgda. Johannes fikk mange rørleggeroppdrag som fulgte av etableringen av Gimilvann i 1926, og at folk etter hvert la inn vann og vannklosset. Folk kalte Johannes rett og slett Johannes Høgda.

Døli og Dølienga.

For naboeiendommer er det vanlig at eiendommenes matrikelnummer følger etter hverandre. Men i grenda lengst nordvest i Gjerdrum har vi noe interessant. Trolsnes har gårdsnummer 56, Rustad har 57, mens Dølienga, som ligger midt imellom, har gårdsnummer 72, som er det høyeste i Gjerdrum. Så hva har skjedd her?

Jo: Før svartedauden har Dølienga hatt et annet navn, men ingen vet hvilket. Jordeboka fra 1393 nevner flere gårdsnavn i Gjerdrum som ingen lenger kjenner til hvor har vært. Et av disse kan ha vært navnet Dølienga hadde i middelalderen. Tjostolfsrud, Nes eller Nesby er tre muligheter. Det som skjedde var at en eller annen gang etter svartedauden, begynte folket på garden Døli i Holter å ta opp igjen drifta av jorda på det vi nå kjenner som Dølienga. Helt til 1797 var de to én eiendom, og hadde gårdsnummer 74, bruksnummer 1 i Nannestad. Sjøl etter at Dølienga på nytt var skilt ut som eget bruk, fortsatte eiendommen å være en del av Nannestad. Oppsitteren måtte stemme på kommunestyre-representanter i Nannestad. Først så seint som i 1929 vedtok Kongen å overføre eiendommen til Gjerdrum kommune. Eiendommen måtte da tildeles nytt matrikelnummer. Siden det høyeste gårdsnummeret i Gjerdrum den gang var Tori med gårdsnummer 71, måtte Dølienga få det neste ledige, nemlig nummer 72.

Navnet Dølienga henspiller altså på gårdsnavnet Døli i Holter, og at eiendommen før den ble fradelt, fungerte som husmannsplass for Døli.

Fredrikstua.

Stedet het opprinnelig Dølistua, og var en husmannsplass under Døli i Holter. Midt på 1700-tallet bodde det en husmann her som het Fredrik Kristoffersen. Etter han har plassen hett Fredrikstua. I 1866 ble Fredrikstua utskilt som eget bruk.

I 1875 kjøpte Laurits Johannesen fra Ullensaker stedet. Etterpå kalte han seg Laurits Døhlen, og giftet seg med Marthea Olsdatter fra Tori. Laurits titulerte seg ifølge Nannestad Bygdebok i 1875 som murarbeider, handelsmann og jordbruker.

I 1885 etablerte Laurits teglverk ved Fredrikstua. Det ble produsert murstein og takstein for salg i vårt område. I 1915 overtok sønnen Herman Døhlen teglverket. Herman etablerte landhandel på 1930-tallet, som hans sønn igjen, Josef, drev videre til utpå 1980-tallet.

Teglverket ble nedlagt etter en brann i 1960.

Åmot sept. 2017
Tor Laache
Gjerdrum Historielag